

Mansi kirjandus

Eva Vingiano de Pina Martins

Manside olukord on olnud Lääne-Siberi põhjarahvastest kõige raskem, sest nemad ju elavad lääne- ja lõunapoolsematel aladel, ehk kohtadel, kuhu venelased jõudsid varem kui mujale. Just mansi aladel asutati XVII sajandil võimas Konda klooster, mis mõjutas ümbruskonda kuni XIX. sajandi lõpupooleni. Muidu just Konda ala oli esimene, kui mansid muutusid paikseks juba XX. sajandi alguses. Küll aga pidasid põhjapoolsemad Sosva mansid kauem vene mõjule vastu ning säilitasid üsna pikalt traditsioonilist eluviisi – Saranpaulis on tänapäevalgi põhjapõdrakasvatuse sovhoosi järeltulija.

See varajane kontakt vene kolonistidega on kindlasti osaliselt määratlenud ka manside vaimse elu kujunemist. Konda alal, just kloostri pärast, on kohalikud põliselanikud rohkem kui sajand elanud keskkonnas, kus kirjakultuuril oli valdav positsioon. See kindlasti seletab, miks esimesed kirjanikud on just sellest alast pärit.

Huvitav on aga see, et kirjakeele loojatel olid teistsugused kaalutlused. Lähtudes nende põhilistest vajadustest, ehk soovist pääseda põliselanikele lähemale, otsustasid nad luua kirjakeelt kõige vähem venestunud manside murdes, ehk Sosva murdes, kus peaaegu keegi vene keelt ei rääkinud. Arvati, et Konda alal pole kirjakeelt vaja, sest kõik mansid seal juba oskasid vabalt vene keelt. Siiski kirjalik eneseväljendus nõuab harjumist ning kuigi ametlikult polnud Konda murdes kirjakeelt olemas, kirjutas just selles Pantelej Evrin esimese lühiromaan 1940.a.

Enne sõda on see ainus teos, mis mansi keeles avaldati raamatu vormis koos venekeelse tõlkega. Pantelej Evrin suutis luua üpriski huvitava loo, mis kirjeldab, kuidas vana mansi kütt ja noor vene kütt sattuvad koos jahile ning õpivad nädala jooksul teineteist tundma ning respektierima. Kaasaegsele lugejale on põnev jälgida kultuuride kokkupõrget argipäeva tasandil, sellest tulenevaid kommunikatsioonihäireid, milles süüdi pole kumbki tegelastest. Paraku kadus Evrin silmapiirilt paar aastat pärast sõda, olles raevuhoos naise armukese ära tapnud.

Teine mansi kirjanduse klassik on ka peamiselt proosakirjanik Matra Vahruševa. Küll kirjutas Vahruševa, keda õpetaja sundis muutma eesnime Matrjonaks, ülikooli põlves luuletusi, kaasaarvatud Lenini ülistamiseks, kuigi tema

peamine teos on „Väikese Jukonda ääres“, kus ta jutustab enda eluloost, lapsepõlvest, õpingutest ja tagasitulekust kooliõpetajana. Pärast seda teost, mille ta kirjutas samuti Konda murdes ja mille abikaasa Balandin tõlkis vene keelde, ei avaldanud paraku Matra Vahruševa midagi, vaid keskendus õppejõu ülesannetele Leningradis, kus ta õpetas... handi keelt!

Vanemate kirjanike hulgas tuleb mainida „babuška“ Annet, ehk Anna Konkovat, üht viimastest Konda murde kandjatest, kes küll mansi keeles midagi ei avaldanud, vaid oli tuntud jutustaja ning pani vene keeles jutustusi kirja. Anna Konkova oli kindlasti üks respekteeritumatest isiksustest Handi-Mansi ringkonna haritlaste hulgas.

Kuid ka mansidel on luuletajaid. Võib-olla just tänu ühele nendest on veel mansi rahvas alles: vanasti võimsate vürstide rahvast oli 1989. a alles jäänud umbes 8000 inimest, kellest üks kolmandik valdas tol lajal mansi keelt. Siiski said mansid Nõukogude Liidus päris tuntuks tänu Juvan Šestalovile, kelle teoseid avaldati üleliiduliselt sadades tuhandetes eksemplarides. Neid tõlgiti ka erinevatesse, kaasa arvatud eesti ja ungari, keeltesse. Juvan Šestalov ongi selline sõnakunstnik, kes suutis võluda hulga lugejaid. Vanaisa oli tal šamaan, isa aga nõukogude aktivist; Juvan teostab mingil määral nende kahe traditsiooni loomingulist sünteesi.

Kui ta hakkas kirjutama, oli Šestalov veel Ivan ja luuletas veel mansi keeles, tõlkides iseenda tekste vene keelde. Hiljem aga hakkas ta kirjutama otse vene keeles ning luulele lisandus ka proosa. Kuid Šestalovi proosat on raske luulest eristada, kuna see on üleni põimunud rahvaluulega. Nagu rahvaluulegi, on kogu tema looming nagu dialoog iseendaga – ta võtab ikka ja jälle enda tekste ja töötleb neid taas, või paneb uute värsside sekka vanu fragmente, viidates pidevalt iseendale, nii et on võimatu teada, palju teoseid ta õieti kirjutanud on.

Süntees pole Šestalovi puhul ainult kompromiss šamanistliku mineviku ja sotsialistliku oleviku vahel. Nagu skulptor, kujundab ta oma materjali ümber – lastemuinasjutust saab müüt, tehnika saavutusest looduse osa, väljamõeldised segunevad reaalsusega ning elu ise muutub legendiks. Mis on laul, mis on tegelikkus, seda on raske eristada. Ning materjaliks on ka iseenda elu, lapsepõlv, mälestused või argipäev.

Oluline on Šestalovil lahendada konflikti – linna ja taiga, pärimuse ja progressi, suulise eneseväljenduse ja kirjaliku teose vahel. Ta otsib nende vahel tasakaalupunkti ja seda mitte ainult indiviidi või etnilise grupi, vaid planeedi tasandil.

Tänaseks on aeg Šestalovi illusioonid purustanud ning näidanud, et tema lahendused vaid peitsid sügavat ebakõla. Ei saa enam naftat ja põhjapõtra näha ühe terviku harmoonilise kooslusena. Kuid kunstiliselt võivad need optimistlikud, mansi pärimusse juurdunud visioonid lugejat edasi võluda.

Eriti viimasel ajal on Šestalov püüdnud anda enda kirjutatule kosmilist mõõtu. Väikest mansi rahvast seostab ta mitte ainult soome-ugri rahvaste pere, vaid terve inimkonnaga, luues uusi müüte ja uskumusi, mis oleksid vaimsele väarikusele toeks, mis aitaksid kaasa mansi rahva ellujäämisele.

Samasse põlvkonda kuulub teine mansi soost luuletaja. Nagu ka esimesed mansi kirjanikud on Andrei Tarhanov Konda alalt pärit. Paraku aga selleks ajaks, mil Tarhanov ilmale tuli, oli Konda ala venestamine saanud sellise mõõdu, et tema enam mansi keelt ei valda. Kelle kaotamine on tragöödia, mis jätab sügavaid jälgi tundliku inimese südamesse. See aga ei takistanud Tarhanovit luuletajaks saamisest, ainult et ta emotsioonid, mis saab suures osas inspiratsiooni kodumaastikust ja astu loomingulisesse dialoogi vene lüürilise luulega.

Pärast Šestalovit ja Tarhanovit ei ole mansi kirjanduse maastikul esile kerkinud teisi arvestavaid nimesid. Eks 8000 inimest on vähe, et pidevalt sünnitada andekaid kirjanikke. Näitena sellest, mida luuakse viimasel ajal, saab tutvuda Svetlana Dinislamova, noorema naisluuletajaga, kellest veel ei tea, kas ja kuidas ta oma kultuuri kunagi mõjutama hakkab.